

ATLEIDIMO NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS KALTININKUI IR
NUKENTĖJUSIAJAM SUSITAIKIUS PROCESINĖS PROBLEMOS

Agnė Baranskaitė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4584
Elektroninis paštas abaranskaite@vtr.lt*

Pateikta 2008 m. gegužės d., parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 24 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – ir BK) numatyto atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto procesinė realizavimo tvarka, įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – ir BPK). Šis materialinės ir proceso teisės santykis atskleidžiamas visų pirma konstitucinių principų, nekaltumo prezumpcijos, konstitucinių tik teismo teisės vykdyti teisingumą bei asmens kaltumo konstatavimo tik teismo baigiamuoju aktu nuostatų kontekste. Kartu analizuojamos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto taikymo teismų praktikoje tendencijos ir problemos; konstatuojamas pasitaikantis šios praktikos atskirų aspektų neatitiktis šio instituto paskirčiai ir konstituciniams principams.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamoji teisėkūra, baudžiamoji atsakomybė, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, nekaltumo prezumpcija, baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės santykis, konstituciniai baudžiamosios teisės principai, nekaltumo prezumpcija, konstitucinė jurisprudencija.

IVADAS

Kiekvienas reiškiny, taip pat ir teisinis, – tai turinio ir formos dialektinė vienybė. Todėl ir materialinė teisė, ir proceso teisė tikrovėje turi egzistuoti kaip viena sistema. Vadinas, turinys be formos negali egzistuoti ir teisinių santykių sferoje. Įstatymų leidėjas, materialinėje teisėje įtvirtinęs kokį nors institutą, privalo nustatyti ir jo įgyvendinimo proceso tvarką, pagal kurią teisinių santykių subjektai galėtų realiai naudotis jiems priklausančiomis teisėmis. Taigi baudžiamajai teisei – materialiajai teisės šakai įgyvendinti yra sukuriama procesinės teisės – baudžiamojo proceso teisės normų sistema. Todėl baudžiamosios teisės institutų – teisinės tikrovės reiškinių – struktūrą turi sudaryti atitinkamų materialinių ir procesinių normų visuma. Šios teisinės normos taikomos kartu, jų visuma reguliuoja iškilusius baudžiamuosius bei su jais susijusius procesinius santykius. Taikant šių normų visumą sukelti teisiniai padariniai ir yra kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinys. Tokiu aspektu vertinant atleidimo nuo baudžiamosios atsa-

komybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutą neišvengiamai iškyla ši institutą sudarančių materialinių ir procesinių normų suderinamumo, jų tarpusavio ryšio konstitucingumo klausimai.

1. KONSTITUCIJOS NORMŲ IR PRINCIPŲ
KONTEKSTE

Pripažinus, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutas – atitinkamų baudžiamosios teisės bei baudžiamojo proceso teisės normų visuma, kartu konstatuotina ir tai, kad nustačius kurių nors materialinių ar procesinių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto normų prieštaravimą Konstitucijai, BK 38 straipsnyje įtvirtintas institutas neturėtų būti laikomas suderintu su Konstitucija. Todėl svarbus ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto skyrimo ir taikymo proceso teisinio reguliavimo įvertinimas taip pat ir atitiktis Konstitucijos normoms ir principams aspektu.

Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiuose Baudžiamajame ir Baudžiamojo proceso kodeksuose buvo nustaty-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorė, daktarė.

ta, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutą turėjo teisę taikyti ne tik teismas, bet ir prokuroras, tardytojas, taip pat kvotos organas teisėjo sutikimu (BPK 9¹ straipsnis). Toks teisinis reguliavimas neatitiko nuostatų, įtvirtintų Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje bei 109 straipsnio 1 dalyje. Ši problema buvo akcentuojama mokslinėse konferencijose, pabrėžta ir teisinėje literatūroje¹.

Galiojančio BK 38 straipsnyje įtvirtintas imperatyvas, kad tik teismas baudžiamojoje byloje turi teisę atleisti kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės, rodo šio instituto suderinimą su Konstitucijos nuostatomis tuo aspektu, kad tik teismo kompetencijai priklauso teisė pripažinti asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką ir įvykdyti teisingumą (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis, 109 straipsnis).

Pagal BPK ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo stadijoje kaltininkui susitaikius su nukentėjusiuoju ir esant įvykdytom kitoms BK 38 straipsnio sąlygoms gali būti priimtas sprendimas (nutarimas) nutraukti ikiteisminį tyrimą ir kartu atleisti kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės remiantis BPK 212 straipsnio 1 dalies 5 punktu. Įgyvendinant minėtas konstitucines nuostatas, taip pat BK 38 straipsnio 1 dalies imperatyvą, kad kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės atleisti gali tik teismas, BPK 214 straipsnio 2 dalyje *inter alia* nustatyta, kad kai kaltininkas ir nukentėjusysis susitaiko BK 38 straipsnyje nurodytais atvejais, ikiteisminis tyrimas yra nutraukiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu, kuris patvirtina prokuroro priimtą nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo ir kaltininko atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Taigi šiuo aspektu minimo instituto taikymo procesinis reglamentavimas atitinka Konstituciją, derinasi su BK 38 straipsnio 1 dalies minėta nuostata, kad kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės atleisti gali tik teismas. Tačiau praktikoje šios konstitucinės nuostatos ne visada laikomasi. Pritaikant tokias praktikas yra išreiškęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003 m. liepos 2 d. konsultacijoje teismams B3-272 „Dėl BPK 214 straipsnio 2 dalies taikymo“ jis nurodė, jog ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas patvirtinti prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko, gali būti išreikštas tiek rezoliucija, tiek motyvuota nutartimi² [7, 285–286]. Tokia pozicija yra suprantama – atleidimų nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius skaičius iki-

teisminiame tyrime yra išties didelis, todėl galimybė ikiteisminio tyrimo teisėjui kiekvienu BK 38 straipsnio taikymo atveju nerašyti motyvuotos nutarties sumažina jo darbo krūvį. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo teisėjo darbo krūvis negali būti mažinamas, procesas negali būti spartinamas neigiant įtariamojo teisę į teisingą, rungtynišką, tinkamą, sąžiningą procesą, jo teisių ir teisėtų interesų gynimą remiantis Konstitucija bei baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų nuostatomis³.

Minėta, jog pagal Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalį kaltumo klausimą sprendžia tik teismas. Ši konstitucinė nuostata reiškia ir tai, kad asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas turi būti sprendžiamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Taigi, jei nėra aplinkybių, kurios apskritai baudžiamąją bylą daro negalimą (pvz., būtinoji gintis (BK 28 straipsnis), būtinasis reikalingumas (BK 31 straipsnis), kiekviena baudžiamoji byla turi būti nagrinėjama teisme ir būtent teisme turi būti sprendžiamas asmens kaltumo (nekaltumo) klausimas. Atvejais, kai esant įstatyme nustatytiems pagrindams (sąlygoms) teisme gali būti sprendžiamas kaltininko atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas, nepaneigia konstitucinio reikalavimo teismui kiekvienoje baudžiamojoje byloje išspręsti kaltininko kaltumo (nekaltumo) klausimą – būtiną teisingumo vykdymo baudžiamojoje justicijoje sąlygą.

Pagal Konstituciją kiekvienu atveju, kai asmeniui yra pareikštas įtarimas padarius nusikalstamą veiką ir iškelta baudžiamoji byla, bylos procesas turėtų baigtis teismo priimamu baigiamuoju aktu. Tai konstitucinė valstybės priedermė, nes būtent valstybei atstovaujantis teisėsaugos, teisingumo institucijos, pareikšdamas įtarimą dėl nusikalstamos veikos padarymo, sukelia abejonę dėl asmens poelgio teisėtumo, jo asmenybės moralumo. Tai negali neturėti neigiamų padarinių įtariamojo įvaizdžiui, kartu tai žeidžia jo garbę ir orumą. Todėl Baudžiamojo proceso kodekse turėtų būti įtvirtinta valstybės pareiga laikantis viešumo, rungtyniškumo ir kitų proceso principų nedviprasmiškai išspręsti kiekvieno asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo (nekaltumo) klausimą baudžiamojoje byloje.

Asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, kaltės klausimo išsprendimas teisme, tokio sprendimo įtvirtinimas procesiniuose teismo dokumentuose ir tokio sprendimo paviešinimas – tai teisingumo vykdymo aktas: asmuo arba pripažįstamas kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir valstybės vardu pasmerkiamas, arba pripažįstamas nekaltas, t. y. reabilituojamas. Jei teismas nustato, jog įtarimas padarius nusikalstamą veiką, pareikštas asmeniui ikiteisminio tyrimo metu, buvo nepagrįstas, teismas tai konstatuodamas kartu tokį asmenį išteisina, taigi ir jį reabilituoja. Taip būtų atkurtas asmens geras vardas,

¹ Kuklianskis S. Kova su nusikalstamumu ir kai kurios baudžiamųjų įstatymų tobulinimo problemos // Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų reforma. Respublikinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės (1990 m. spalio 30–31 d.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 33; Jasiulionis V. Konstitucijos taikymo baudžiamosiose bylose klausimu // Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga. Tarptautinių konferencijų medžiaga. Vilnius: Teisė, 1994, p. 47–48; Dziegoraitis A. Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje (arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje) // Justitia, 2001, Nr. 1. Vilnius: Justitia, 2001, p. 6.

² Teismų praktika Nr. 19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Vilnius – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003, p. 285–286.

³ Baranskaitė A. Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje: atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Monografija. Vilnius – Teisinės informacijos centras, 2007, p. 57; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 11–388.

garbė, orumas, kuriems, kaip minėta, negalėjo būti nepakenkta valstybės teisės saugos institucijoms pareiškus įtarimą, kad toks asmuo padarė nusikalstamą veiką.

Kartu pažymėtina, kad konstitucinės nekaltumo prezumpcijos nuostatos (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis), konstitucinis lygybės įstatymui principas (Konstitucijos 29 straipsnis) reikalauja, kad kaltumo (nekaltumo) klausimas būtų sprendžiamas pagal tas pačias proceso taisykles kiekvienoje baudžiamosioje byloje, dėl kiekvieno asmens, įtariamą padarius nusikalstamą veiką. Pagal konstitucinę žmogaus teisių ir laisvių apsaugos doktriną teisinis reguliavimas turi būti toks, kad visi teisiųjų santykių subjektai turėtų lygias galimybes ginti savo teises ir laisves teisme. Asmens, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, kaltumo (nekaltumo), baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo bausmės ir kiti klausimai paliečia pagrindines (neretai prigimtines) žmogaus teises bei laisves ir suponuoja įstatymų leidėjui pareigą nustatyti tokių šių klausimų sprendimo tvarkos teisinį reguliavimą, kuris atitiktų konstitucinius teisingumo, lygiateisiškumo, teisinio tikrumo, rungimosi, viešumo, išsamaus įrodymų tyrimo bei kitus konstitucinius principus ir užtikrintų galimybę pasinaudoti gynybos ir kitomis procesinėmis teisėmis bei garantijomis. Kita vertus, Konstitucijos 31 straipsnis nesudaro priedaidų išskirti asmenis ar bylų kategorijas, kurioms turėtų būti taikoma kitokia kaltumo tyrimo ir nustatymo tvarka. Pagal Konstituciją negali būti ribojama (nekalbant apskritai apie atėmimą) kiekvieno asmens teisė į gynybą, teisė dalyvauti tiriant įrodymus ir t. t. Kitoks teisinis reguliavimas pažeistų ir Konstitucijos 29 straipsnį, įtvirtinantį lygybės įstatymui, teismui principą. Lygybės įstatymui, teismui, kitoms valstybės institucijoms bei pareigūnams principas suponuoja įstatymų leidėjo pareigą užtikrinti tokių teisinių reguliavimą, jog visų teisiųjų (neatsižvelgiant į jų padarytos nusikalstamos veikos kategoriją) kaltumo klausimas būtų sprendžiamas pagal tas pačias procesines taisykles (procedūras).

Tik realizavus visų baudžiamosios teisės, baudžiamosio proceso konstitucinių principų nuostatas ir teismui išsprendus kaltumo klausimą galima tvirtinti, kad byla išspręsta iš esmės. Jei sprendžiant asmens kaltumo klausimą nesilaikoma bendrųjų baudžiamosios teisės ir baudžiamosio proceso principų, yra pagrindas abejoti, ar byla išnagrinėta išsamiai ir nešališkai.

2. KONSTITUCINĖS NEKALTUMO PREZUMPCIJOS KONTEKSTE

Pažymėtina, kad baudžiamosios teisės doktrinoje paprastai neabejojama, jog atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimą galima spręsti tik tada, kai teismas asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir siekiantį atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, pripažįsta kaltu⁴. Taigi ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius klausimas gali būti sprendžiamas tik teisme ir tik tada, kai teismas

oficialiai teismo procesiniame dokumente konstatuoja kaltininko kaltumo klausimą. Pagal Konstituciją ir Baudžiamosio proceso kodeksą, jei teismas nekonstatuoja asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką ir jei to neįtvirtina atitinkamame teismo procesiniame dokumente, kuris nėra viešai oficialiai paskelbiamas (BPK 9, 308 straipsniai), veikia nekaltumo prezumpcija: nenustatytas, neįrodytas, viešai nekonstatuotas kaltumas lygus nekaltumui. Todėl tolesni procesiniai veiksmai tokio asmens atžvilgiu, taigi ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį, turėtų būti vertinami kaip neteisėti.

Baudžiamosio proceso teorijoje ši pozicija iš esmės neigiama tvirtinant, jog atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymas tik išnagrinėjus bylą teisme ir pripažinus asmenį kaltu šiuolaikiniame baudžiamajame procese ir teisėje mažai tikėtinas, neatitinka pamatinių baudžiamosio proceso teisės nuostatų, kad baudžiamosio proceso paskirtis – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 straipsnio 1 dalis)⁵.

Akivaizdu, jog siekimas įgyvendinti proceso ekonomijos principą įstatyme nenumatyta supaprastinta tvarka galutinio sprendimo teisę baudžiamajame procese kai kuriais atvejais perduodant prokurorui, pažeidžia konstitucines nuostatas, jog teisingumą vykdo tik teismas, jog asmens kaltumą nusikalstamos veikos padarymu gali konstatuoti tik teismas, jog nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleistas tik kaltas nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Tokia situacija prieštarauja ir konstitucinės teisės į gynybą principo nuostatomis, jog kiekvienam asmeniui turi būti sudarytos galimybės pasinaudoti teise į gynybą, siekti, kad jo byla išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Todėl pagrįsta baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma pozicija, kad teisme kiekvienos nusikalstamos veikos atveju – net ir esant įstatyme nustatytiems pagrindams atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės – turi būti nustatytas šią veiką padariusio asmens kaltumas⁶. Kartu tai yra ir tokio asmens pasmerkimas, nes kaltumą nustato ir valstybės vardu oficialiai konstatuoja teismas, priimdamas apkalčiną nuosprendį ar nuosprendį, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla, arba baudžiamąjį įsakymą. Įtvirtinus kitokių teisinių reguliavimą atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto taikymas neatitiktų Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalies, 109 straipsnio 1 dalies nuostatų. Jis iš esmės

⁵ Ažubalytė R. Susitarimas (susitaikymas) viešojo kaltinimo byloje kaip viena iš diskrecinio baudžiamosio persekiojimo formų // Jurisprudencija. Mykolo Romerio universiteto mokslo darbai. 2006, Nr. 6 (84). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 36; Ažubalytė R. Diskrecinio baudžiamosio persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis // Jurisprudencija. Mykolo Romerio universiteto mokslo darbai. 2006, Nr. 1 (79). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 18.

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 239.

⁴ Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: [vadovėlis/V. Pavilionis, G. Švedas, A. Abramavičius ...[et al]]. – Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 375.

būtų analogiškas iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame Baudžiamajame kodekse bei Baudžiamojo proceso kodekse buvusiam nustatytam atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės reguliavimui, kuris, kaip minėta, dėl jo neatitikties Konstitucijai naujuose kodeksuose buvo pakeistas. Kitaip suprantant BK 38 straipsnio taikymo procesą, t. y. atleidžiant kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius su nukentėjusiuoju, prieš tai oficialiai procesiniame teismo dokumente nekonstatavus tokio asmens kaltumo ir to nepaskelbus, būtų sudarytos prielaidos priimti sprendimą, neatitinkantį atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto esmės, kartu ir pažeidžiantį esmines kaltininko teises baudžiamajame procese. Jei teisme asmens kaltumo klausimas iš esmės nesprendžiamas arba sprendžiamas tik formaliai (pvz., netyrus įrodymų pritariant prokuroro sprendimui), tokiam asmeniui nesudaromos arba sudaromos ribotos galimybės pasinaudoti teise į gynybą, aktyviai dalyvauti procese tiriant bei vertinant įrodymus, siekiant rehabilitacijos (jei asmuo neigia savo kaltę) ir t. t. Todėl diskutuotina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarime Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ išdėstyta pozicija, jog nuosprendyje, kuriuo asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ir nutraukiama baudžiamoji byla, sprendimas kaltinamąjį pripažinti kaltu nepriimamas⁷ [7, 210]. Vadovaujantis tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleidžiamas ir kaltu nepripažintas asmuo. Tai gi asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, iš esmės yra rehabilituojamas, nes jo kaltumas nėra oficialiai konstatuotas. Tuo tarpu atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu paskirtis, esmė yra kita – nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas asmuo, kuris yra kaltas (ir tai savanoriškai pripažinęs) padaręs nusikalstamą veiką. Atleidus tokį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės jo padaryta veika neprarado pavojingumo, joje tebėra įstatyme nustatyta sudėtis, tačiau kaltininko atžvilgiu valstybė taiko ne represinio poveikio priemones, o vienodai vadovaujasi teisingumo, humaniškumo, atsakomybės individualizavimo, baudžiamojo poveikio priemonių ekonomijos ir kitais konstituciniais baudžiamosios teisės principais. Vadinasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuota nuostata, kad asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės sprendimas jį pripažinti kaltu nepriimamas, prieštarauja baudžiamosios teisės doktrinoje suformuluotai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės esmei, taip pat ir šio instituto paskirčiai.

Kartu pažymėtinas ir atskirų BK 38 straipsnio 1 dalies nuostatų neatitikimas Konstitucijai. BK minimo straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog kaltininką, susitaikiusį su nukentėjusiuoju, nuo baudžiamosios atsakomybės gali atleisti tik teismas. Kartu nustatyta, jog kaltininkas – „asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą“. Tai gi kaltininkas – tai asmuo, padaręs atitinkamo sunkumo (ka-

tegorijos) nusikalstamą veiką. Minėta, jog pagal Konstituciją teismas gali atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės tik tokį asmenį, kuris teismo yra pripažintas kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir, suprantama, yra įvykdęs (ar atitinka) BK nustatytas sąlygas (reikalavimus), kurių visumai esant gali būti taikomas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje.

BK 38 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta formuluotė „asmuo, padaręs nusikalstamą veiką“ netapati ir nelygiareikšmė Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai sąvokai „kaltas“. Todėl nurodyta BK 38 straipsnio 1 dalies formuluotė „asmuo, padaręs nusikalstamą veiką“ gali suponuoti išvadą, jog ji savaime nereiškia oficialaus asmens kaltumo konstatavimo teisme. Pagal dabartinę BK 38 straipsnio 1 dalies redakciją kaltininko atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės galimas ir be oficialaus šio asmens teismine tvarka pripažinimo kalto padarius nusikalstamą veiką. Vadinasi tarsi yra pagrindas tvirtinti, kad BK 38 straipsnio 1 dalis netiesiogiai paneigia būtinumą dar iki sprendimo atleisti (ar neatleisti) kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės kiekvieną kartą atlikti procesinį teismo veiksmą – pripažinti asmenį kalto padarius nusikalstamą veiką.

Todėl BK 38 straipsnio 1 dalyje vietoj formuluotės „asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą“ turėtų būti įtvirtinta formuluotė „asmuo, kaltas padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą“. Tokia formuluotė atitiktų Konstitucijos 31 straipsnio nuostatas, kad kiekvieno atveju, kai asmeniui pareikštas įtarimas padarius nusikalstamą veiką, byla turi būti pabaigiamą teismo sprendimu, kuriame arba konstatuojamas asmens kaltumas padarius nusikalstamą veiką ir taikomos jam atitinkamos baudžiamosios teisės numatytos priemonės (tarp jų ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės), arba konstatuojamas asmens nekaltumas ir asmuo yra išteisinamas, kartu jį rehabilituojant. Toks BK 38 straipsnio 1 dalies patikslinimas apibūdintų nuosekliai, logiškai baudžiamosios bylos proceso eigą: tik konstatavus kaltininko kaltumą sprendžiamas kaltininko atsakomybės klausimas. Siūloma naujojo BK 38 straipsnio 1 dalies formuluotė kartu būtų garantija, kad teisingumą baudžiamosiose bylose vykdys tik teismas. Taip pat būtų atsiriota nuo senojo BK nuostatų, pagal kurias iš esmės kaltumo klausimą galėjo spręsti, kaip minėta, ne tik teismas, bet ir teisės saugos institucijos, o nuo atsakomybės galėjo būti atleistas ir asmuo, teismo nepripažintas kalto.

Siūlomas BK 38 straipsnio 1 dalies formuluotės pakeitimas ne tik pabrėžtų būtinumą kiekvieno kaltininko kaltumą nustatyti teisme, bet ir įtvirtintų konkretesnę, aiškesnę atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto taikymo tvarką. Suprantama, ši tvarka turėtų būti sukonkretinta baudžiamojo proceso įstatyme, nes būtent Baudžiamojo proceso kodekso paskirtis – sudaryti teises procesines sąlygas įgyvendinti baudžiamosios teisės institutą. Todėl Baudžiamojo proceso kodekse turi būti

⁷ Teismų praktika Nr. 19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Vilnius – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003, p. 210.

įtvirtintas aiškus ir konkretus teisinis reguliavimas, nu-
statantis, kaip įgyvendinamos Baudžiamojo kodekso
normos, nuostatos, atskiri institutai ir principai⁸ [14].
Būtent Baudžiamojo proceso kodeksas ypač svarbus už-
tikrinant teisingumo vykdymą, sudarant teises proce-
sines galimybes kiekvienos baudžiamosios bylos proce-
so metu vykdyti prevencijos, informacinę ir kitas bau-
džiamojo įstatymo funkcijas. Baudžiamųjų bylų proce-
sas neturi sudaryti įspūdžio, kad gali būti nusikaltimų,
baudžiamųjų nusižengimų, kuriuos padarius baudžiamo-
ji atsakomybė iš esmės neiškyla, nes, nors ir išaiškinus
padarytą nusikalstamą veiką, kaltininkui visada išlieka
galimybė susitaikyti su nukentėjusiuoju arba sukurti to-
kio susitaikymo regimybę ir taip išvengti baudžiamosios
atsakomybės. Tai kartu sudarytų galimybes suvienodinti
praktiką taikant BK 38 straipsnį, užtikrintų šio instituto
taikymo teisėtumo garantijas, saugotų baudžiamųjų tei-
sinių, baudžiamųjų procesinių teisinių santykių subjektų
– procesinės veiklos dalyvių teises ir laisves, sukonkre-
tintų jų pareigas. Toks procesinis minimo instituto tai-
kymo reguliavimas turėtų aiškiau nustatyti ir teismo
nagrinėjimo tvarką, atsižvelgiant į BK 38 straipsnio tai-
kymo ypatumus, pvz., įpareigoti teismą patikrinti įro-
dymus, pagrindžiančius kaltę padarius nusikalstamą
veiką asmens, kurio atleidimo nuo baudžiamosios atsa-
komybės klausimas yra sprendžiamas, įsitikinti, ar susi-
taikymas tikrai savanoriškas, o ne prievartinis.

Tuo tarpu dabartinė padėtis, kai materialiniai teisi-
niai BK 38 straipsnio taikymo pagrindai neturi pakan-
kamai konkrečios procesinės jų realizavimo formos
(tvarkos), vertintina, kad Baudžiamojo proceso kodek-
sas nesudaro tinkamų teisinių procesinių prielaidų įvyk-
dyti BK 38 straipsnio 1 dalies nuostatas. Atsižvelgiant į
išdėstytus argumentus, taip pat į susiklosčiusią atleidi-
mo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nu-
kentėjusiajam susitaikius instituto taikymo praktiką, da-
rytina išvada, jog procesinis BK 38 straipsnyje įtvirtinto
instituto taikymo teisinis reglamentavimas neatitinka iš
Konstitucijos kylančio teisinio reguliavimo aiškumo
reikalavimo.

Toks minimo baudžiamosios teisės instituto, įtvir-
tinto materialinėje teisėje, santykis su jo taikymo proce-
siniu reguliavimu (forma) nagrinėjamos temos konteks-
te suponuoja išvadą, kad šiuo aspektu baudžiamoji teisė
ir baudžiamojo proceso teisė tarpusavyje nėra tinkamai
suderintos: atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės
kaltininkui susitaikius su nukentėjusiuoju instituto pro-
cesinė (t. y. jo taikymo) forma Baudžiamojo proceso
kodekse įtvirtinta tik fragmentiškai, teisininkų supran-
tama nevienareikšmiškai, todėl negali būti laikoma ati-
tinkančia Baudžiamojo proceso kodekso paskirtį bei iš
Konstitucijos kylantį teisinio reguliavimo aiškumo rei-
kalavimą. Nurodytas BK 38 straipsnio taikymo proce-

dūros teisinio reguliavimo nekonkretumas bei neaišku-
mas rodo baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso
teisės atotrūkį, t. y. paties teisinio reiškinio turinio ir
formos atotrūkį.

IŠVADOS

1. Tiek baudžiamosios atsakomybės, tiek atleidimo
nuo jos struktūrą sudaro atitinkamų materialinių (bau-
džiamosios teisės) ir procesinių (baudžiamojo proceso
teisės) normų visuma. Padarius nusikalstamą veiką šios
teisinės normos taikomos kartu, jų visuma reguliuoja iš-
kilusius baudžiamuosius teisinius bei su jais susijusius
procesinius santykius.

2. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės
klausimą galima spręsti tik tada, kai teismas asmenį, pa-
dariusį nusikalstamą veiką ir siekiantį atleidimo nuo
baudžiamosios atsakomybės, pripažįsta kaltu. Pagal
Konstituciją ir Baudžiamojo proceso kodeksą, jei tei-
smas nekonstatuoja asmens kaltumo padarius nusikals-
tamą veiką ir jei to neįtvirtina atitinkamame teismo pro-
cesiniame dokumente, kuris nėra oficialiai viešai pa-
skelbiamas, veikia nekaltumo prezumpcija. Todėl Kons-
titucijos normų ir principų neatitinka teisinis reguliavi-
mas, kai siekiant įgyvendinti proceso ekonomijos prin-
cipą, spręsti bylas supaprastinto proceso tvarka, spren-
dimo teisė baudžiamajame procese kai kuriais atvejais iš
teismo perduodama prokurorui, negali turėti prioriteto
tiek prieš konstitucinius baudžiamosios teisės principus
– t. y. jog teisingumą vykdo tik teismas, asmens kaltumą
nusikalstamos veikos padarymu gali konstatuoti tik tei-
smas, nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleistas
tik kaltas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, tiek ir
prieš baudžiamojo proceso principus, t. y. jog asmeniui
turi būti sudarytos galimybės pasinaudoti teise į gynybą,
siekti, kad jo byla išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališ-
kas teismas.

3. Vienas iš konstitucinių baudžiamojo proceso
esminių principų yra tai, jog teisme kiekvienos nusikals-
tamos veikos atveju – net ir esant įstatyme nustatytiems
pagrindams atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės –
turi būti nustatytas šią veiką padariusio asmens kaltu-
mas. Kitaip suprantant BK 38 straipsnio taikymo proce-
są, t. y. atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsako-
mybės pagal BK 38 straipsnį, prieš tai oficialiai proce-
siniame teismo dokumente nekonstatavus tokio asmens
kaltumo ir to nepaskelbus, būtų sudarytos prielaidos pri-
imti sprendimą, neatitinkantį atleidimo nuo baudžiamo-
sios atsakomybės instituto esmės, kartu ir pažeidžiantį
esmines kaltininko teises baudžiamajame procese. Tuo
tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuota nuostata
(ja teismai nekvestionuodami jos esmės ir pagrindo va-
dovaujasi), kad asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios
atsakomybės sprendimas jį pripažinti kaltu nepriima-
mas, prieštarauja baudžiamosios teisės doktrinoje su-
formuluotai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės
instituto esmei, taip pat ir šio instituto paskirčiai.

4. Materialiniai teisiniai BK 38 straipsnio taikymo
pagrindai neturi pakankamai konkrečios procesinės jų
realizavimo formos (tvarkos), kadangi ji Baudžiamojo

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8
d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų
reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redak-
cija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nu-
tarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir
Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2,3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Res-
publikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 87-3274.

proceso kodekse įtvirtinta tik fragmentiškai. Tai reiškia, jog Baudžiamojo proceso kodeksas nesudaro tinkamų teisinių procesinių prielaidų įvykdyti BK 38 straipsnio 1 dalies nuostatas. Tai leidžia teigti, jog baudžiamoji teisė ir baudžiamojo proceso teisė tarpusavyje nėra visiškai suderintos, BK 38 straipsnio taikymo procedūros teisinio reguliavimo nekonkretumas, neaiškumas rodo baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės atotrūkį, t. y. atotrūkį tarp to paties teisinio reiškinio turinio ir formos. Taigi BK 38 straipsnio taikymo aspektu Baudžiamojo proceso kodeksas savo paskirtį realizuoja tik iš dalies, tokia padėtis negali būti laikoma atitinkančia Baudžiamojo proceso kodekso paskirtį bei iš Konstitucijos kylantį teisinio reguliavimo aiškumo reikalavimą.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (rinkinys-segtuvas): tekstas su pakeitimais ir papildymais. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
4. Kuklianskis, S. Kova su nusikalstamumu ir kai kurios baudžiamųjų įstatymų tobulinimo problemos. *Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų reforma*. Respublikinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės (1990 m. spalio 30–31 d.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990.
5. Jasiulionis, V. Konstitucijos taikymo baudžiamosiose bylose klausimu. *Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga*. Tarptautinių konferencijų medžiaga. Vilnius: Teisė, 1994.
6. Dziegoraitis, A. Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje (arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje). *Justitia*. 2001. Nr. 1.
7. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Nr. 19. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003.
8. Baranskaitė, A. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje: atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius*. Monografija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 11-388.
10. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. Pavilionis, V.; Švedas, G.; Abramavičius, A.; et al. Vilnius: Eugrimas, 2003.
11. Ažubalytė, R. Susitarimas (susitaikymas) viešojo kaltinimo bylose kaip viena iš diskrecinio baudžiamojo persekiojimo formų. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 6(84).
12. Ažubalytė, R. Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės santykis. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 1(79).
13. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Sudarytojas J. Prapieštis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Res-

publikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 87-3274.

PROBLEMS REGULATING THE PROCEDURE OF EXEMPTING A PERSON FROM CRIMINAL LIABILITY DUE TO HIS RECONCILIATION WITH THE VICTIM

Agnė Barauskaitė*
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Under the Constitution, the procedure of exemption from criminal liability after reconciliation of the culprit and the victim must be regulated in the code of criminal procedure. The doctrine of criminal law does not doubt that the question of exemption from criminal liability may only be decided after the person who has committed a criminal act is found guilty; if this has not been done, the presumption of innocence is functioning, thus, the person who has committed a criminal act must be regarded innocent. Under the Constitution, it only a court can find a person guilty. Therefore, under the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure, only the courts are entitled to exempt from criminal liability, *inter alia* upon reconciliation of the culprit and the victim. However, the purpose of the legislator to form the procedure of exemption from criminal liability after reconciliation of the culprit and the victim, which would be in line with the purpose of a state under the rule of law, is ignored in court practice. The analysis of court practice shows that in reality the issue of application of Article 38 of the Criminal Code is decided by the prosecutor, but not by the court: in such cases the court only a formally confirms the material of pre-trial investigation and assents to the decision of the prosecutor, thus, the court, as a rule, plays a secondary role. Notably, such a situation is not in line with the constitutional concept of a Court as an institution which administers justice and unreasonably limits the obligation of the court.

Thus, substantive legal grounds of application of Article 38 of the Criminal Code do not have a sufficiently detailed procedural form (order) of their implementation. It means that proper legal procedural regulation implementing the requirements of the Criminal Code are lacking in the Code of Criminal Procedure. The institute of exemption from criminal liability after reconciliation of the culprit and the victim is not harmonised in criminal law and the law of criminal procedure - the Code of Criminal Procedure provides for only a fragmentary procedure of application of this institute. Such obscurity and ambiguity shows a gap between criminal law and criminal procedure law, i.e. a gap between the content and form of the same legal institute. It is evident that the purpose of the Article 38 of the Criminal Code is met only partly in practice.

Keywords: criminal law-making, criminal liability, exemption from criminal liability, presumption of innocence, the relation between criminal law and criminal procedure law, constitutional principles of criminal law, constitutional jurisprudence.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer, doctor.